

УДК 376-056.2/.4].012:[159.9:37]

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.93.14>

Костак К. А.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ УЧНІВ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Базисом статті є досвід видатних українських педагогів і дефектологів ХХ століття, які працювали з дітьми з особливостями психофізичного розвитку. У дослідженні висвітлені здобутки в розробці педагогічної характеристики, веденні особових справ учнів та подальшому їх практичному використанні в побудові освітнього процесу видатними українськими вченими-педагогами, які працювали з дітьми з особливостями психофізичного розвитку, а саме: А. Володимирський, І. Сікорський, І. Соколянський, В. Сухомлинський. В дослідженні наведена структура, зміст і розділи педагогічних характеристик дітей, складених вчителями під керівництвом цих вчених.

Наскрізною тезою статті є важливість перетворення психолого-педагогічної характеристики з беззмістовного шаблонного документу, існуючого тільки в якості виконаного пункту в особовій справі учнів, на живий робочий інструмент в руках справжніх педагогів, фахівців своєї справи.

В дослідженні доведена необхідність ретельного збору й відбору даних про учнів, важливість індивідуалізації та зміни структури характеристики в залежності від зміщення акцентів у різних категорії дітей або з різними особливостями психофізичного розвитку, необхідність подальшого аналізу особових справ дітей і впровадження висновків і рекомендацій цього аналізу в навчальний процес безпосередньо в освітніх установах. В умовах сьогодення індивідуальна програма розвитку учнів, що навчаються в інклюзивних класах, містить в своєму складі розділи, більшість з яких є розгорнутою деталізованою психолого-педагогічною характеристикою, зокрема створеною декількома фахівцями (педагоги, що працюють з інклюзивним класом, психолог, вчитель-логопед, вчитель-дефектолог, вчитель-реабілітолог та інші залучені фахівці) з урахуванням щоденних спостережень за дитиною та рекомендацій асистента вчителя. Регулярне періодичне створення, фахове написання та якісний аналіз динаміки змін в психолого-педагогічній характеристиці учня дають можливість педагогам звернути увагу на зони ризику в розвитку дитини й вчасно надати фахову допомогу.

Ключові слова: психолого-педагогічна характеристика учнів, дитина, особливості розвитку, інклюзія, співпраця, освіта.

Дослідження особистості учнів займає ключове місце в педагогічній системі і цей процес тісно переплітає дві науки і сфери діяльності: психології та педагогіки. Тому робота над створенням і аналізом психолого-педагогічного портрету учнів відбувається тільки за умов ефективної взаємодії фахівців цих двох напрямків.

Написання психолого-педагогічної характеристики є невід'ємною частиною роботи педагогів в закладах освіти будь-якого типу й форми навчання. Проте серед наукових досліджень і безпосередньо в українській освітній системі на даний момент приділено недостатньо уваги питанню психолого-педагогічної характеристики учнів та веденню особових справ і збору даних учнів. Цим аргументовано вибір теми дослідження.

В аспекті організації інклюзивного навчання учнів з особливими освітніми потребами на законодавчому рівні і на практиці безпосередньо в закладах освіти існує перелік необхідної документації, але цей перелік не є чітким і варіюється в залежності від рішень місцевих адміністрацій. Базовим документом для побудови і організації інклюзивного навчання осіб з ООП вважаємо індивідуальну програму розвитку (в подальшому ППР), яка в своєму складі включає елементи психолого-педагогічної характеристики і базується на висновках фахівців інклюзивно-ресурсного центру.

Вищенаведений перелік документації на учнів не має чіткого визначення структури психолого-педагогічної характеристики та не має перспектив її подальшого опрацювання й реалізації у практиці освітніх закладів. Саме в цьому і полягає справжня мета цього важливого документу.

Тема вивчення особистості учнів займає фундаментальне місце в історії світової педагогіки і є її базовою складовою. Цьому присвячено широку вибірку досліджень, важливих для написання даної статті: Т. Атрошенко, І. Бех, Е. Гуцало, Т. Золотарьова, А. Кияновський, І. Маленко, К. Островська, С. Панченко, Л. Туріщева, О. Гончаренко та інші.

Проте навіть поверхневого огляду інтернет-ресурсів достатньо, щоб зробити висновок, що психолого-педагогічна характеристика, як цілісне поняття, не досліджено достатньо ґрунтовно. Переважна більшість ресурсів розглядають характеристику учнів тільки за певними пунктами і структурою, більшість з яких обмежуються готовою формою зразків через необхідність написання в різні установи по запиті.

Чи не єдиними фундаментальними дослідженнями, присвяченим феномену педагогічної характеристики, є перелік наукових розвідок

О. Міхно (дисертаційне дослідження, монографія, об'ємна низка наукових статей). В більшості з джерел збору даних учнів та створенню психолого-педагогічної характеристики присвячено епізодичний фрагмент наукових робіт без перспективи її подальшого аналізу й використання на практиці і відповідно цій темі присвячено мінімальний обсяг наукових матеріалів.

Основою даного дослідження є архівні джерела, роботи В. Бондаря, В. Синьова [3, 12], Н. Волкової [4], В. Ворожбіт-Горбатюк, А. Горбатюк [5], Н. Дічек [6], О. Міхно [7, 8], В. Сергєєвої [10], С. Сисоєвої [11], Т. Філімонової [13], Л. Чепурної [14].

Мета статті – на основі аналізу опрацьованих наукових джерел аргументувати необхідність адаптувати і деталізувати педагогічну характеристику відповідно до індивідуальних особливостей і потреб кожного учня (типового або з особливостями психофізичного розвитку) та на основі прикладів роботи видатних вчених минулого мотивувати педагогів до більш дієвого її використання.

Завдання дослідження:

1) виокремити історичний досвід вчених-педагогів, які працювали з дітьми з особливостями психофізичного розвитку і приділяли увагу збору даних учнів та ефективно використовували на практиці їхні педагогічні характеристики.

2) здійснити аналіз робіт та обґрунтувати необхідність регулярного створення педагогічної характеристики з наступним її опрацюванням.

3) окреслити подальші перспективи роботи з психолого-педагогічною характеристикою, доцільність цієї роботи та збору даних учнів, звернути увагу на подальші можливості і реалізацію в практичній діяльності в освітніх установах.

За Н. Волковою головними вимогами педагогічного спостереження є: «чіткість, систематичність, різнобічність, достатня кількість зафіксованих фактів, своєчасність, об'єктивність, економність техніки запису, ретельне, вдумливе й копійке опрацювання зібраного матеріалу, урахування всіх впливів на перебіг досліджуваних явищ, відокремлення істотних, стійких, повторюваних фактів від другорядних та випадкових елементів, неупередженість у тлумаченні матеріалу, в оцінюванні фактів і висновків щодо них»[4]. Вважаємо це твердження найбільш доцільним, що охоплює і розкриває всі сфери дослідження особистості учнів і є ключовою філософією в процесі збору цих даних.

У дослідженні висвітлені здобутки в розробці педагогічної характеристики, веденні особових справ учнів та подальшому їх практичному використанні в побудові освітнього процесу видатними українськими вченими-педагогами, які працювали з дітьми з особливостями психофізичного розвитку, а саме: А. Володимирський, І. Сікорський, І. Соколянський, В. Сухомлинський.

Як ми побачимо, жоден з досліджених в цій розробці вчений не обмежувався виключно спостереженнями для створення психолого-педагогічної характеристики. Вивчення особистості учнів було всебічним і охоплювало всі фактори впливу на учня та їх подальші прояви і впливи на навчання.

Спадщина українських вчених К. Ушинського, І. Сікорського, О. Лазурського надала поштовх поєднанню двох наукових напрямків – психології та педагогіки – що призвело до зміни парадигми вітчизняної освіти [6].

І. Сікорський став автором ряду унікальних експериментів в історії педагогіки. Наприкінці 1870-х рр. він, вперше в історії світової практики, провів психолого-педагогічний експеримент: дослідив явище розумової втоми, її причини, чинники та стадії. За результатами експерименту вчений написав статтю «Про явища стомлювання під час розумової праці у дітей шкільного віку» (1879) [12, с. 5-32].

Після приголомшливих результатів експерименту з дослідження розумової втоми в 1880 р. І. Сікорський був призначений до Вольської військової гімназії для вивчення «важких дітей». На той момент це була складна і малодосліджена тема. Проаналізувавши широку вибірку даних учнів, він створив класифікацію «складних учнів» за нервово-психічним станом, до якої входили 5 типів дітей [6].

І. Сікорський вивчав педагогічні характеристики учнів, щорічно створюваних вчителями, наполягав на зміні парадигми однобічного ставлення до учня, як до суб'єкта навчання. На думку вченого, що й зараз не втратила свою актуальність, учень – складна особистість, і необхідно опікуватись не лише його розумовою діяльністю, але й почуттями та волею зростаючих поколінь [8]. Вчений акцентував увагу на необхідності більш широких спостережень за учнями з метою виявлення моменту зародження труднощів в навчанні, не очікуючи коли характер навчальних труднощів буде більш виразним та складним для корекційного втручання. Вчений одним з перших започаткував напрямок втручання в розвиток «складних» дітей віку та наполягав здійснювати його, починаючи з дошкільного віку. Це поняття на сьогоднішній день ми знаємо як «раннє втручання».

При детальному розгляді цих двох експериментів і загалом діяльності І. Сікорського можна зробити висновки, що вчений був винятковим новатором і мав непересічне мислення щодо глобальної філософії освіти дитинства та, як і всі дослідники, вважав збір даних на характеристики учнів безцінним матеріалом, проте мав свій погляд на цей аспект діяльності й поєднував в роботі підопічних установ педагогіку, психологію та медицину.

В аспекті моделі написання педагогічної характеристики учнів і подальшого її опрацювання є винятковим досвід роботи **В. Сухомлинського**. Вчений наполягав на ретельному вивченні дитини, на необхідності пам'ятати, що всебічне формування особистості відбувається під впливом зовнішніх (оточення, соціум) і внутрішніх факторів (спадковість, стан здоров'я, будова тіла тощо), і ці фактори тісно взаємопов'язані між собою [5].

Саме Василь Олександрович одним з перших у 1953р порушив питання шаблонності характеристик в своїй статті «Педагогічна характеристика учня» в чому, на нашу думку, постає одна з головних

проблем по відношенню до загального написання цього документу і сьогодні. Особливо педагога турбувало це питання стосовно «важких» учнів, за визначенням самого В. Сухомлинського, тому що це була і є особливо вразлива категорія учнів. Василь Олександрович завжди акцентував увагу на їх можливостях і намагався зрозуміти, як дитина сприймає навколишній світ і внаслідок чого їй важко зрозуміти, осмислити, запам'ятати [13].

Він з перших років роботи в Павлівській школі започаткував унікальну систему роботи з характеристиками учнів: щорічне створення характеристик класними керівниками, аналіз і порівняння спостережень за дитиною на початку, всередині і наприкінці навчального року, регулярне обговорення характеристик певних учнів разом з командою вчителів, які працюють безпосередньо з цим учнем, та аналіз окремих характеристик на засіданнях педагогічної ради.

В структуру педагогічної характеристики входили такі пункти: стан здоров'я та навколишнє оточення дитини, тип пам'яті й особливості поведінки, яким чином учнем виконувалось домашнє завдання, захоплення й можливості учня. І хотілось би окремо підкреслити останній пункт характеристики за В. Сухомлинським: обов'язково мають бути позначені чіткі кроки для покращення успішності й розвитку учня!

В подальшому з 1965 року В. Сухомлинський впровадив психологічний семінар для вчителів і радикально змінив підхід до роботи з характеристиками учнів, які з суто педагогічних перетворились на психолого-педагогічні, якісно й кількісно змінився їх зміст, метою стало в першу чергу вивчення й дослідження особистості учнів [7].

Створення педагогічної характеристики неможливо без якісного збору даних, спостережень та аналізу отриманих результатів. В контексті збору даних на учнів цінною є роботи А. Володимирського та І. Соколянського.

Разом із І. Соколянським А. Володимирський був одним з перших дослідників дефективного дитинства, які мали більш оптимістичний підхід, ніж це було прийнято в ті часи [14]. Вони були впевнені в більших потенційних можливостях дітей з особливостями психофізичного розвитку. Під керівництвом **А. Володимирського** в лікарсько-педагогічному кабінеті м. Києва значна увага приділялась веденню карток на підопічних учнів з детальною інформацією про кожну дитину, починаючи з даних про батьків та умов навчання, закінчуючи спостереженнями педагогів в природних та спеціальних умовах [12, с. 78-97]. Була розгорнута інтенсивна робота з проведення всебічного психолого-педагогічного вивчення розумово відсталих дітей, що дозволяло простежити деталі динаміки розвитку кожного підопічного і розробити спеціальні прийоми навчання, виховання й корекційного втручання. Була досліджена роль спадковості в формуванні особистості дитини, вплив різних умов на її розвиток, враховуючи індивідуальні особливості дітей у педагогічному процесі [10].

Після детального вивчення архівних матеріалів особових справ учнів **І. Соколянського** можна зробити заklчення, що на кожного учня збиралась і зберігалась максимальна інформація, серед якої обов'язковими були: довідки з медичного обстеження здоров'я дитини, педагогічні характеристики, складені вчителями, результати спостереження за дітьми в природньому середовищі, а також листування з учителями та батьками/родичами опікуваної дитини.

Окремий розділ архіву І. Соколянського приділений матеріалам Юлії Виноградової, однієї з його найяскравіших учениць, яка була сліпо-глухонімою. Підбірка цих архівних матеріалів є блискучим прикладом титанічної роботи всіх педагогів, які були дотичними до навчання дівчини, найближчого її оточення та координатора всього навчального процесу І. Соколянського. Розділ, присвячений учениці, представляє собою 17 томів з 1950 по 1960 роки. В особовій справі Юлії ми бачимо перелік таких документів: ґрунтовні спостереження педагогів та близького оточення на всіх етапах її життя й навчання, оточуюче середовище, умови життя вдома, історія хвороби, медичні заklчення, сприйняття світу дівчиною, її риси характеру, способи взаємодії з навколишнім середовищем, протоколи занять і великий обсяг супутніх нотаток і щоденників [1].

Збір даних почались з факту її народження, а саме на якому строку вагітності матері відбулись пологи, як відбувався розвиток дитини в перші місяці життя, в наступні місяці, коли і яким чином був втрачений зір та слух, довідки подальших медичних обстежень стану здоров'я дівчини.

Детальний і кропіткий процес збору даних надав можливість команді фахівців створити систему взаємодії всіх учасників освітнього процесу учениці, до якого було залучено все оточення дівчини, завдяки чого Юлія змогла максимально реалізувати свій потенціал. Навчання її пішло настільки успішно, що Іван Опанасович зміг демонструвати її досягнення на засіданні Вченої ради свого інституту і на Всесоюзній нараді психологів.

І. Соколянський під час керівництва лабораторією сліпо глухонімоти НД Інституту дефектології АПН РРФСР [3] зібрав картотеку педагогічних характеристик. Добірка цих документів має чітку логічну структуру, є стислим і лаконічним описом учнів, містять всі необхідні дані для планування навчання.

Зміст та структура всіх характеристик лабораторії сліпо глухонімоти НД Інституту дефектології АПН РРФСР включала: прізвище та ім'я учня, дата народження, в якому класі навчається, час і причина втрати слуху, ступінь вираженості дефекту, успішність в навчанні (сильні й слабкі сторони), академічні навички, фізична активність, хобі, захоплення, поведінка на уроках, пам'ять, увага, дисципліна,

охайність, навички самообслуговування, комунікація з однолітками, вчителями, поведінка в колективі, дата написання характеристики, прізвище педагога[2]. Розуміючи специфіку категорії дітей, з якою працював І. Соколянський, а саме діти з порушеннями слуху та/або зору, основна увага в педагогічних характеристиках приділялась навичкам самостійності і самообслуговування, що було основою всієї освітньої траєкторії за концепцією І. Соколянського. І в подальшому дані і висновки, отримані вченим внаслідок систематизації, узагальнення й аналізу, лягали в основу наукових розробок, статей та подальших розвідок.

Описаний вище досвід вчених доводить, що явище педагогічної характеристики має фундаментальне значення у вивченні особистості дитини, в налагодженні саме партнерських, а не суб'єктних відносин між педагогами й учнями. В формальному ставленні вчителів до характеристики проявляється таке ж формальне ставлення до учнів. Дослідженнями С. Сисоєвої доведено, що майже половина вчителів при написанні характеристики просто констатує незацікавленість учнів словами «лінитися», «не хоче вчитися», тощо [11]. Але ж в цих формальних словах закладений значно глибший смисл, такі вирази підкреслюють встановлений психологічний бар'єр між учнем і вчителем. Є кардинальна різниця в значенні слів «лінитися» та «важко зацікавити», «потребує більших зусиль». Перше слово знімає відповідальність з учителя і ставить крапку в спробі налагодити контакт, на відміну від наступних слів, що спонукають шукати нові шляхи вирішення проблеми.

На сьогоднішній день для учнів з ООП, що навчаються в закладах з інклюзивною формою навчання, існує індивідуальна програма розвитку (далі ІПР) [9]. В структурі ІПР є розділи, що психолого-педагогічну характеристику. Так само як ІПР для всіх учнів педагогічна характеристика – не стос паперів в особових справах. Якісно створена характеристика та ІПР – дієвий та ефективний інструмент для побудови освітньої траєкторії.

Регулярне періодичне створення, фахове написання та якісний аналіз динаміки змін в характеристиці учня дають можливість педагогам звернути увагу на зони ризику розвитку дитини. Якщо ми говоримо про дітей, які мають вроджені порушення психофізичного розвитку або набуті в ранньому віці, то раннє втручання є найефективнішим для побудови всієї траєкторії корекційної роботи з дитиною з особливостями психофізичного розвитку. Але існує безліч причин, які можуть негативно вплинути на розвиток дитини і в пізньому віці: хвороби або травми головного мозку, поступово прогресуючі захворювання, травматичний психологічний досвід (наприклад, який ми спостерігаємо зараз під час воєнних дій, особливо на окупованих українських територіях). Погіршення здоров'я завжди впливають на психологічний стан учнів та відповідно когнітивні здібності і навчання. Всі ці аспекти навчання можна прослідкувати й іноді навіть передбачити за документованими даними учнів та їх ретельним дослідженням.

Якісна педагогічна характеристика при порівнянні даних за попередні роки з сьогоднішніми допоможе педагогу виявити динаміку розвитку дитини і зони ризику, на моменти, в яких педагогам необхідно акцентувати увагу, до яких необхідно придивитися детальніше. Педагоги у процесі дошкільного та на подальших етапах навчання мають звертати увагу на хід розвитку мовлення, координацію рухів, поведінку, стан здоров'я, психологічні особливості, етично рекомендувати й поради опікунам/батькам дитини, доводити необхідність медичного обстеження або отримання психологічної допомоги, обговорити необхідність корекційної допомоги, змін та адаптацій в навчанні. Це допоможе оцінити рівень потрібної підтримки дитині та визначити подальші напрямки діяльності педагога у розвитку дитячої унікальності з її неповторними рисами.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Педагогічна характеристика – незамінний інструмент в організації навчання учнів. Цей документ має складатись регулярно, через певні проміжки часу різними педагогами, які безпосередньо з ним працюють, при необхідності із залученням шкільного психолога, вчителя-дефектолога, вчителя-логопеда, що дасть змогу порівняти погляди різних фахівців та кожному зробити власні неупереджені висновки.

Розважлива робота над педагогічною характеристикою вимагає уваги, роздумів і пошуків, тому, розуміючи, що в сучасній освітній системі вчителі достатньо перевантажені формальною роботою з документацією, постає необхідність перегляду всієї організації роботи й завантаженості вчителів на державному рівні. Це важлива умова для того, щоб вчителі зосередились на роботі й взаємодії з дітьми, що має бути ключовим в системі освіти.

При створенні характеристики учнів необхідно відійти від шаблонів та зразків, позбутись «графаретності» (за словами В. Сухомлинського). Водночас характеристика має бути максимально об'єктивною і неупередженою. Створюватись ця документація має через рівні проміжки часу і додатково по запиті фахівцями, які спостерігають дитину періодично, і ніколи не одноразово. Процес створення характеристики вимагає глибоких роздумів та аналізу, а також долю творчості, тому що ми будемо намагатись намалювати словами психологічний портрет живої людини, а не предмету. Звісно, що характеристика має певну форму й містить певні пункти, але кожен учень неповторний та унікальний, кожен окремий учень має свій комплекс обставин та умов, які його сформували, та методів впливу на ефективність його навчання зараз.

Також, враховуючи сучасні тенденції й ситуації сьогодення, коли дистанційна освіта міцно увійшла в освітній процес всього світу (особливо для дітей України з щоденним ризиком бомбардувань і повітряних тривог), схема педагогічної характеристики також має змінюватись і адаптуватись до вимог часу. Відповідно,

в педагогічну характеристику мають вноситись дані учнів стосовно використання технологій дистанційної освіти і можливості взаємодії з учнем під час дистанційного навчання.

Важливість теми, означеної в даному дослідженні, є недооціненою в системі освіти й потребує подальших розвідок, змін і впроваджень в освітній процес.

Використана література:

1. Архіви всесвітньо відомих учених-дефектологів. Ф. Підтримки сліпоглухонімих, р. Соколянський І.А., 4. Матеріали по роботі з учнями-пацієнтами 4.1. Матеріали по роботі з ученицею Ю. Виноградовою, спр. 116 Щоденники спостережень за сім'єю Ю. Виноградової 1950 р., арк. 3–178.
2. Архіви всесвітньо відомих учених-дефектологів. Ф. Підтримки сліпоглухонімих, р. Соколянський І.А., 4. Матеріали по роботі з учнями-пацієнтами, спр.115 1948 р., арк. 162–181.
3. Бондар В. І., Синьов В. М. Видатний український дефектолог Іван Панасович Соколянський (1889-1960рр.). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Київ. Вип. 34. 2017. С. 5–10.
4. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студ. вищих навч. закладів. К.: Академія, 2002. С. 21.
5. Ворожбит-Горбатюк В. В., Горбатюк А.А. Чинники виховання шляхетної особистості через призму доробку Василя Сухомлинського. *Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського* : матеріали наук.-практ. конф., Харків, 27 верес. 2019 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2019. С. 30–34. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/10318> (дата звернення: 17.06.2023)
6. Дічек Н.П. Педагогічна антропологія – рушій еволюції вітчизняних педагогіко-експериментальних досліджень (ост. третина XIX - початок XX ст.) *Неперервна проф. освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 1/2. С. 88–99.
7. Міхно О. П. Еволюція поглядів В. Сухомлинського щодо психологопедагогічної характеристики учня. Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. *Сер.: Педагогічні науки*. 2013. Вип. 123 (1). С. 228–233.
8. Міхно О. П. Олександр Сікорський (1842-1919) про значення характеристик учнів: теоретичний і практичний аспекти. *Іноватика у вихованні*. 2019. Вип. 9. С. 183–192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2019_9_23 DOI: <https://doi.org/10.35619/iuu.v0i9.125>
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 р. № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>.
10. Сергеева В. Ф. Дошкільна корекційна педагогіка в історичному розвитку та сучасні тенденції освіти дітей дошкільного віку з особливими потребами. С. 399-431. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/248/6981/14523-1?inline=1> DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-234-0-14>
11. Сисоева С. О. Основи педагогічної творчості. Підручник. К. : Міленіум, 2006. С. 164.
12. Українська спеціальна педагогіка в персоналіях: навч. посібник / за заг. ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. Запоріжжя: Вид-во Хортицької національної академії, 2021. 428 с.
13. Філімонова Т. В. Василь Сухомлинський про важких дітей. Наукові записки. Випуск 78 (2). *Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. С. 105.
14. Чепурна Л. Г. Становлення та розвиток навчальної книги для розумово відсталих дітей в Україні (1917-2000 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2017. С. 82.

References:

1. Volkova, N.P. (2002). Pedagogika: Posibnyk dlia stud. vyshchykh navch. zakladiv [Pedagogy: Handbook for students of higher educational institutions]. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian]
2. Dichek, N.P. (2012). Pedagogichna antropohiia – rushii evoliutsii vitchyznianskykh pedahohiko-eksperymentalnykh doslidzhen (ost. tretyna KhKh - pochatok KhKh st.) [Pedagogical anthropology as a driving force of evolution in domestic pedagogical-experimental research (late 19th century - early 20th century)]. *Neperevna prof. osvita: teoriia i praktyka* [Continuing professional education: theory and practice], (1/2), 88-99. [in Ukrainian]
3. Bondar, V. I., & Syniov, V. M. (2017). Vidatnyi ukrainskyi defektoloh Ivan Panasovych Sokolianskyi (1889-1960rr.) [Prominent Ukrainian defectologist Ivan Panasovych Sokolianskyi (1889-1960)]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Dragomanova. Serii 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia* [Scientific journal of M. P. Dragomanov National Pedagogical University. Series 19: Correctional pedagogy and special psychology], (34), 5-10. [in Ukrainian]
4. Mikhno, O.P. (2019). Oleksandr Sikorskyi (1842-1919) pro znachennia kharakterystyk uchniv: teoretychni i praktychni aspekty [Oleksandr Sikorskyi (1842-1919) on the importance of student characteristics: theoretical and practical aspects]. *Innovatyka u vykhovanni* [Innovation in Education], (9), 183-192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2019_9_23 DOI: <https://doi.org/10.35619/iuu.v0i9.125> [in Ukrainian]
5. Vorozhbit-Horbatyuk, V.V., Horbatyuk, A.A. (2019). Chynnyky vykhovannia shliakhetnoi osobystosti cherez pryзму dorobku Vasylya Sukhomlynskoho [Factors of cultivating noble personality through the prism of Vasily Sukhomlynsky's heritage]. *Pedahohichna spadshchyna V.O. Sukhomlynskoho: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii* [Pedagogical heritage of V.O. Sukhomlynsky: materials of the scientific-practical conference], Kharkiv, September 27, 2019. Kharkiv: Kharkiv's'kyi natsional'nyi pedahohichnyi universytet im. H.S. Skovorody. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/10318> [in Ukrainian]
6. Filimonova, T.V. (2008). Vasyly Sukhomlynskyi pro vazhkykh ditei [Vasily Sukhomlynskyi on difficult children]. *Naukovi zapysky* [Scientific Notes], (78/2), *Pedahohichni nauky* [Pedagogical Sciences]. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka [in Ukrainian].
7. Mikhno O. Evoliutsiia pohliadiv V. Sukhomlynskoho shchodo psykholoho-pedahohichnoi kharakterystyky uchnia [Evolution of V. Sukhomlynsky's Views on the Psychological and Pedagogical Characteristics of a Student] *Naukovi zapysky* [Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Ser.: Pedahohichni nauky. – 2013. Vyp. 123 (1). S. 228–233 [in Ukrainian].
8. Chepurna, L. H. (2017). Stanovlennia ta rozvytok navchalnoi knyhy dlia rozumovo vidstalykh ditei v Ukraini (1917-2000 rr.) [Formation and development of textbooks for intellectually disabled children in Ukraine (1917-2000)]. (Doctoral dissertation, Kyiv) [in Ukrainian].

9. Sergieieva, V.F. (дата невідома). Doshkilna korektsiina pedahohika v istorichnomu rozvytku ta suchasni tendentsii osvity ditei doshkilnogo viku z osoblyvymy potrebamy [Preschool corrective pedagogy in historical development and current trends of education for preschool children with special needs]. С. 399-431. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/248/6981/14523-1?inline=1> DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-234-0-14> [in Ukrainian]
10. Arkhivy vsesvitno vidomykh uchenykh-defektolohiv. F. Pidtrymky slihopluhomikh, r. Sokolianskyi I.A., 4. Materialy po roboti z uchniamy-patsiientamy 4.1. Materialy po roboti z uchenytseiu Yu. Vynohradovoiu, spr. 116 Shchodennyky sposterihen za sim'ieiu Yu. Vynohradovoi 1950r., ark. 3-178. [in Ukrainian]
11. Arkhivy vsesvitno vidomykh uchenykh-defektolohiv. F. Pidtrymky slihopluhomikh, r. Sokolianskyi I.A., 4. Materialy po roboti z uchniamy-patsiientamy spr. 115 1948 r., ark. 162-181. [in Ukrainian]
12. Bondar V., Synov V. Outstanding Ukrainian defectologist Ivan Sokolyansky Bondar, V. I., & Syniov, V. M. (2017). Vidatnyi ukraïnskyi defektoloh Ivan Panasovych Sokolianskyi (1889-1960rr.) [Prominent Ukrainian defectologist Ivan Panasovych Sokolianskyi (1889-1960)]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Dragomanova. Serii 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia [Scientific journal of M. P. Dragomanov National Pedagogical University. Series 19: Correctional pedagogy and special psychology], (34), 5-10 [in Ukrainian].
13. Sysoieva, S.O. (2006). Osnovy pedahohichnoi tvorchosti [Fundamentals of Pedagogical Creativity]. K. : Milenium [in Ukrainian]
14. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 veresnia 2021 r. № 957 "Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkluzyvnogo navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (data zvernennia 17.06.23) [in Ukrainian]

Kostak K. Features of psychological and pedagogical characteristics of students with psychophysical disorders

The basis of the article is the experience of outstanding Ukrainian teachers and speech pathologists of the 20th century who worked with children with special psychophysical development. In the research highlighted achievements in the development of pedagogical characteristics, management of personal affairs of students and their further practical use in the construction of the educational process by outstanding Ukrainian scientists-pedagogues who worked with children with special psychophysical development, namely: A. Volodymyrskyi, I. Sikorskyi, I. Sokolyanskyi, V. Sukhomlynskyi. The structure, content and sections of the pedagogical characteristics of children compiled by teachers under the guidance of these scientists are given in the study.

The overall thesis of the article is the importance of transforming the psychological and pedagogical characteristics from a meaningless template document, existing only as a completed item in the personal file of students, to a living working tool in the hands of real teachers, specialists in their field.

The study proved the need for careful collection and selection of data about students, the importance of individualization and changing the structure of characteristics depending on the shift in emphasis in different categories of children or with different features of psychophysical development, the need for further analysis of children's personal affairs and the introduction of conclusions and recommendations of this analysis into the educational process directly in educational institutions. In today's conditions, an individual development program contains sections, most of which are detailed psychological and pedagogical characteristics, in particular, created by several specialists (teachers working with an inclusive class, a psychologist, a speech therapist, a defectologist teacher, a rehab teacher, others), taking into account observations of the child and recommendations of the teacher's assistant. Regular periodic creation, professional writing and qualitative analysis of the dynamics of changes in the psychological and pedagogical characteristics of the student's characteristics give teachers the opportunity to pay attention to the risk areas of the child's development.

Key words: *psychological and pedagogical characteristics of students, child, developmental features, inclusion, cooperation, education.*